

Husejn Musić
Halid Žigić

UDK 316.774::364.632-053.2

NASILJE NAD DJECOM U SADRŽAJIMA MAS-MEDIJA

Stručni rad

Sažetak

Poruka upućena pomoću sredstava masovnog komuniciranja ima veću priliku da se probije u podsvijest, da izbjegne racionalnoj sferi i kontroli gledalaca pri čemu razloge treba tražiti u fiziološkim činiocima. Sredstva mas-medija u procesu komunikacije, nastave i slobodnih aktivnosti, pokretnom slikom, zvukom, koristeći se brojnim pomagalicama, konkretno i dinamično informiraju, prezentiraju učenicima informacije o objektivnoj stvarnosti, privlače, razvijaju pažnju, njihova interesiranja, pobuđuju znatiželju, kultiviraju motivaciju, obezbjeđuju odgovarajući kvalitet znanja, informacija, razvijanje intelektualnih sposobnosti, samostalnosti, kritičnosti u radu učenika i nastavnika, olakšavaju rad, daju mogućnost bavljenja suptilnijim, važnijim pitanjima odgojno-obrazovnog rada, podižu, šire opću i pedagošku kulturu i pismenost.

Ključni pojmovi: dijete, nasilje, sredstva i sadržaji masovnog komuniciranja, porodica.

VIOLENCE AGAINST CHILDREN IN THE CONTENT OF THE MASS MEDIA

Expert work

Abstract

The message sent by the means of mass communication has a greater chance to break into the subconscious, to avoid rational sphere and control viewers where reason should be sought into physiological factors. Means of mass media in the process of communication, teaching and extracurricular activities, motion picture, sound, using a lot of tools, namely, dynamically informed, presenting students informations about objective reality, attract, develop attention, their interests, arouse curiosity, cultivate motivation, provide appropriate level of knowledge, information, intellectual capability, independence, critical in the work of students and teachers, facilitate the work, giving the possibility of dealing with subtle, important issues of educational work, raise, spread general, pedagogical culture and literacy.

Key words: child, violence, resources and facilities of mass communication, family.

1. UVOD

Djetinjstvo se smatra sastavnim periodom čovekovog života i spada u najznačajniji period jer obuhvata gotovo četvrtinu čovekovog života, pri čemu su tragovi jasno vidljivi tokom cjelog psihofizičkog razvoja te se direktno odražavaju na oblik čovjekovih misli i ponašanja. Djetinjstvo u ovom značenju, počinje rođenjem i traje do punoljetnosti. U našem radu akcent ćemo staviti na komunikaciju sa djecom putem televizije kao sredstva masovnog komuniciranja pri čemu smo se ograničili na dva perioda, i to: srednje djetinjstvo (od 6. do 11. god.) i kasno djetinjstvo (od 12. do 18. god.). Dijete tokom odrastanja ima čitav niz potreba i aktivnosti neophodnih za duševnu i intelektualnu i tjelesnu ravnotežu, a jedna od najznačajnijih potreba je potreba za saznanjem, radoznalošću koja se povećava djelovanjem faktora iz okruženja i prilika koje mu se pružaju.

Odgojni proces započinje kada dijete počne govoriti, razmišljati, uspostavljati komunikaciju sa svojim okruženjem i usvajati određenja saznanja, razvijati sposobnosti, vještine, navike, stavove, predstave o onome što ga okružuje. Zbog toga moramo obratiti pažnju

podražajima, informacijama koje nudimo djetetu, kakve će reakcije i posljedice imati u fazama njegovog razvoja. Zanemarivanjem odgoja djeteta, njegovog pozitivnog usmjerenja, ono postaje problem, izvor muka i nevolja, ne samo roditeljima već okolini i cjelokupnom društvu. Roditelji nisu svjesni odgovornosti koju imaju prema djeci, neki su u potpunosti zanemarili odgoj djece prepuštajući ih ulici, televiziji, internetu, stavljajući akcent i usmjeravajući svoju aktivnost na pribavljanje što više materijalnih dobara pri čemu zaboravljaju da djeca pored tijela imaju razum i dušu. Informacione tehnologije, mas-mediji pored svih pozitivnosti, nažalost, donijeli su mnoštvo negativnosti, problema u psihofizičkom razvoju mladih naraštaja.

2. PROBLEM NASILJA

Većina djece pokazuje određene oblike nasilnog ponašanja tokom različitih faza svoga odrastanja. Kod neke djece se javi potreba da budu nasilni najčešće iz razloga da oponašaju svoju stariju braću, sestre, pa čak i roditelje, ili, pak, ljude koji su im uzor, ne znaju za bolji način da komuniciraju sa okolinom, odnosno vršnjacima. Djeci se takav način ponašanja predstavlja kao "in", ponašanje u modi, trendu, koje iskazuju putem nasilja, što je najčešće simptom nekog problema. Rezultati istraživanja ukazuju na visoku povezanost ispoljavanja nasilnog ponašanja djece sa rizičnim faktorima a koji su najčešće:

a) samo porodično okruženje (odnos roditelja bez topline, saosjećanja za dijete, njegovih potrebe, njihova bezgranična popustljivost sa toleriranjem neprihvatljivog ponašanja i fizičkog kažnjavanja itd.),

b) osobine djeteta (implusivna, snažnog temperamenta, agresivna djeca, djeca koja uvijek moraju imati moć i kontrolu, fizički jake djevojčice i dječaci, djeca sa umanjenom sposobnosti saosjećanja itd.)

c) u utjecaj vršnjačke grupe koja podstiče modele ispoljavanja neprihvatljivih ponašanja bez odgovornosti članova,

d) utjecaja medija koji programskim sadržajima obezbjeđuju često i dugotrajno gledanje nasilja, što rezultira smanjenom saosjećajnosti i osjetljivosti djece na posljedice nasilja.

3. UTJECAJ MAS-MEDIJA NA POJAVU NASILJA KOD DJECE

U cilju otkrivanja uzroka i prirode nasilja⁴ nauka je svoja istraživanja usmjerila tek u dvadesetom vijeku, te su prve teorije bile poprilično pesimistične i nasilje su objašnjavale postojanjem agresivne energije koja je aktivna sve dok se ne isprazni putem nekog oblika neprihvatljivog ponašanja. Prema mišljenju predstavnika instinktivističke teorije, utjecaj medija na pojavu nasilnih oblika ponašanja ne postoji jer se ponašanje čovjeka pa i djeteta zasniva na instinktima koji su nasljedni, gotovi dati. Za predstavnike psihoanalitičke teorije televizija i drugi mediji imaju ulogu katarze kod gledalaca, odnosno instinkt može da se prazni ne samo obavljanjem nasilnih radnji, nego i posmatranjem nasilnih radnji koje obavljaju drugi. Predstavnici teorija socijalnog učenja ističu utjecaj sredine i procesa učenja. Moramo konstatirati da pristalice ove teorije direktno optužuju televiziju i druga sredstva masovnog komuniciranja za povećanje nasilja u svakodnevnom životu i prema ovoj teoriji utjecaj nasilnog modela ponašanja u prezentiranim sadržajima televizije ili nekog dugog medija je prisutan tokom cijelog života. Negativni efekti medijskog nasilja su sljedeći:

- djeca postaju tolerantnija prema nasilju i ono im manje smeta,
 - razvijaju krive stavove o nasilju i imaju gubitak saosjećanja prema onima koji trpe nasilje,

- počinju gledati svijet kao nasilan, plašeći se da će se naći u situaciji da trpe nasilje,
- sve više ispoljavaju neprihvatljivo ponašanje,
- više su izložena nasilju i imaju potrebu za više nasilja u igri,
- konfliktne situacije rješavaju koristeći se nasiljem kao prihvatljivim i poželjnim,
- žive u virtuelnom svijetu, ne razvijaju emocionalnu inteligenciju niti samopouzdanje.
- manjka im kreativnosti a povećava mogućnost razvoja depresije i nesigurnosti,
- zbog nerazumijevanja pravog značenja nasilja pogrešno zaključuju,

⁴ Nasilje (dolazi od pojma "sila"), označava odnos između dviju strana u kome jedna strana upotrebom ili samom prijetnjom upotrebe sile utječe na drugu stranu. Nasilje je svjesna okrutnost usmjerena prema drugima s ciljem stjecanja moći pomoću nanošenja psihičke i/ili fizičke boli.

- kod njih nasilne aktivnosti vrše konstantan utjecaj na navike i način života.

Prikazivanje nasilja zavisi od ukupnog konteksta i načina umetanja predstava u ukupnu ponudu, pri čemu treba uzeti u obzir pojedinačno prikazivanje nasilja u njegovom obliku i intenzitetu. Akcioni film sadrži većinom scene nasilja koje mogu biti problematične zbog svojih posljedica, ali koje mogu biti prekinute humorističnim umecima, natpisima, a samim tim da umanje negativan efekat na djecu. Kod komedija u pravilu nema scena nasilja, ali konkretni slučajevi mogu sadržavati određene nasilne radnje. Stručno koncipirane ponude vijesti mogu neočekivano konfrontirati publiku sa drastičnim slikama žrtava rata ili nesreća. Pri procjeni količine nasilnog sadržaja u tim emisijama one trebaju biti odvagane. Radnja se može utoliko lakše oponašati ako je logički strukturirana, koherentno i hronološki ispričana. Ona se teže može oponašati ako je kompleksna, nelogična, ako sadrži različite vremenske nivoe. Zastrašujuće nasilno dejstvo imaju:

- ponude koje se karakteriziraju negativnim osnovnim raspoloženjem, kao i ponude koje sadrže sumorne, opasne i pesimističke sadržaje (npr. filmovi o ratnim katastrofama, suicidu),
- drastične i krvave scene,
- visoku emocionalnost naglašenu raznim sadržajima,
- veći udio brutalnih i ekscitivnih scena nasilja,
- oblikovane scene nasilja u kojima se prikazuju posljedice nasilja (povrede, bol, patnja itd.), a naročito kada su umetnute u realne i životu bliske kontekste, npr. u priložima vijesti ili realiti formatima.

Postoje sadržaji sa dominacijom nasilnih scena koje potpuno stavljaju u drugi plan ostale sadržaje. Napetost koja se stalno zadržava bez elemenata pauze ili sretanog kraja dovede do stanja visoke napetosti i uznemirenosti kojoj su naročito podložna djeca. Naročito treba uzeti u obzir da mlađa djeca nisu u stanju spoznati filmske ponude u njihovom cjelokupnom kontekstu, već ih razlažu u pojedinačne scene pri čemu nasilno ponašanje mogu osjećati kao legitimno, odnosno ukoliko postoje određeni rizični faktori nasilno ponašanje može se prihvatiti kao model za vlastiti repertoar ponašanja i radnji. Često kao reakcije mogu biti sažaljenje i strah. Nosioci antipatije⁵ koji koriste nasilje mogu, nasuprot tome, očekivati distancirajuće reakcije, a da kao oni koji trpe nasilje ne budo okarakterisani kao žrtve, već kao oni koji to nasilje zaslužuju. Nasilje koje se događa nosiocima antipatije često se može posmatrati u kontekstu nediferenciranih strategija, načina rješavanja problema pri čemu uopće ne dolazi u pitanje pravednost protivnika koji se zalaže za pravednu stvar i koji je pozitivno okarakterisan. Pored sadržaja i vrsta insceniranja, dramaturški tokovi kao i formalno-estetska sredstva oblikovanja igraju značajnu ulogu u ocjeni sadržaja i ponude. Tako npr. forme insceniranja, dramaturški efekti i filmsko-tehnička sredstva oblikovanja mogu pojačati ili oslabiti moć djelovanja scena nasilja. Ovome mogu doprinijeti npr. visoka režijska frekvencija, kadrovi u krupnom planu, kadrovi koji daju detaljan prikaz, kadrovi iz blizine, akustična podloga, oblikovanje putem boja i svjetla. Nasilne radnje i njihove posljedice mogu biti prikazane direktno, odigrane ili prikazane detaljno, mogu biti samo nagoviještene u scenama i tako biti prepuštene fantaziji i moći asocijacije posmatrača. One mogu biti ponuđene prenaplašeno ili sa distance. Ranije navedeno potrebno je uzeti u obzir kada je riječ o prikazivanju scena nasilja, vremenskom periodu u kojem će biti prikazivane i populaciji kojoj se prikazuju. Smatramo da u našem društvu postoji dovoljno faktora koji utječu da djeca razvijaju nasilne oblike ponašanja, da sadržaji koje nude sredstva masovnog komuniciranja trebaju biti više obrazovni i zabavni, te potjecati pravilan psihofizički razvoj i obezbijediti emocionalnu stabilnost.

Savremena tehnološka revolucija već decenijama svojom progresijom zbunjuje kako tehnicistički tako i humanistički orijentirane znalce, prije svega svojim eksplicitnim pojavnim oblikom, a onda sve više pomjeranjem kalendarskih granica njenih konzumenata. Dijelom te avangarde mogu se smatrati i elektronski mediji kao najbitniji segmenti našeg mentalnog i enterijerskog prostora kojem pripadamo i koji pripada nama. Veliki broj ljudi pri ulasku u kuću prvo dohvati daljinski upravljač, ulazeći u digitalne slojevite prostore ljudskih dostignuća čime stječe utisak da su dio velikog svijeta. Otudjenost diktirana elektronskim medijima prisutnija je više nego ikada ranije i osnovni je uzrok atomizacije društva koja vodi u kolektivnu depresiju. Problem leži u činjenici da su mediji subjektivni odraz objektivne stvarnosti i kao takvi problematični su sa individualnog a ne sa kolektivnog aspekta. Nameće osnovna potreba za analizom psihološki pozitivnih i negativnih aspekata te diktirane stvarnosti koja organizirano struktuirana naše stavove,

⁵ Antipatija je osećanje koje može varirati od blage nenaklonosti i odbojnosti do izrazite netrpeljivosti i odvratnosti prema nekoj osobi, grupama, ideji, instituciji i sl. Antipatija je obično iracionalna, mada se mogu navesti i mnogi opravdani ili neopravdani razlozi za nju.

predrasude, stereotipije ali i interese. U samom centru posmatranja prije svega nalaze se djeca čiji doživljaj elektronskog svijeta je zbunjujući. Istraživanja utjecaja medija na djecu su u svijetu veoma česta. Prema metodološkoj odrednici su transverzalnog i longitudinalnog tipa. Jedna od posljednjih studija pod nazivom "Mediji i zdravlje djece i adolescenata" predstavlja metaanalizu utjecaju medija sprovedenih u posljednjih 28 godina. Istraživači sa univerziteta Yale (Nacionalnog instituta za zdravlje i Medicinskog centra California Pacific) analizirali su 173 istraživanja iz polja utjecaja medija na zdravlje i zaključili da izloženost televiziji, filmovima, muzici, internetu i drugim medijima dugoročno negativno utječe na zdravlje djece i adolescenata, a naročito kada se radi o ranoj seksualnoj aktivnosti, slabom uspjehu u školi, pušenju, upotrebi droga, alkohola, pojavi neprihvatljivih oblika ponašanja, poremećaja pažnje i hiperaktivnosti (ADHD). Prosječno američko dijete provede 45 sati sedmično sa medijima, 17 sa roditeljima, a 30 u školi. Istraživači su roditeljima i edukatorima preporučili da ograniče izloženost djece medijima, da osiguraju programe prikladne godinama djeteta, te da potaknu djecu da više vremena provode u igri vani. (Izvor: AFP, Common Sense Media). Zbog svega ovoga neophodno je taksativno se pozabaviti osnovnim segmentima, uzrocima i posljedicama problematiziranog utjecaja medija na mlađu populaciju. Riječ medij je latinskog porekla (lat. Medius - srednji, u sredini). U kolokvijalnom jeziku izraz medij označava sredstvo prenošenja informacija ili sredstvo komuniciranja. Mediji su kompleksan pojam koji označava sistem javnog informiranja, služe za emitiranje vijesti i audiovizualnih sadržaja u svrhu informiranja, obrazovanja i zabave najširih slojeva stanovništva. Masovni mediji (skraćeno mas-mediji) naziv je za medije široke potrošnje i širokog opsega u koje spadaju: internet, novine, radio i televizija i sl. Dijete je čovjek od rođenja do puberteta. Kada su mediji u pitanju, češća orijentacija su uzrasne kategorije date na osnovu pravne legislative (12, 14, 18 godina). Osim roditelja, veliki udio u formiranju ličnosti djeteta imaju škola, vršnjaci i mediji, te svaki doprinosi formiranju identiteta ličnosti. Mediji predstavljaju individualnu projekciju emitiranog sadržaja koja je tumačena u zavisnosti od karakteristika ličnosti, njenog trenutnog stanja, te je opasnost od pogrešnog tumačenja veća, kako zbog svog manifestnog oblika tako i zbog poruke koju nosi u sebi, koju djeca prepoznaju ili ne prepoznaju, prihvataju ili ne prihvataju.

Prema općeprihvaćenim teorijama učenja, npr. po modelu, imitacijom, identifikacijom, nameće se zaključak da se medijski sadržaji duže zadržavaju u svijesti mladih konzumenata i bivaju procesuirani u operativnoj memoriji u zavisnosti od situacionih okolnosti u kojima se stječe uvid: da li su „problematici“ sadržaji (scene nasilja, eksplicitne seksualnosti i drugo) posmatrani u prisustvu odraslih koji će na pravilan, opravdan i racionalno prihvatljiv način objasniti sadržaj djetetu. Sadržaj koji se prikazuje, ukoliko je obojen ekstremnim emocijama, duže se pamti i lakše oblikuje našu svijest. U sadržajima muzike, sporta, posmatranih filmova, serija, reklama koji se prezentiraju putem sredstava masovnog komuniciranja ima puno nasilja, te zbog navike gledanja nasilja prestali smo reagirati na njega, smatramo ga očekivanim, uobičajenim, dozvolili smo da nam generacije djece odrastaju bez empatijske i altruističke orijentacije. Brojna istraživanja potvrdila su da su mnogi današnji mladi nasilnici prvo igrali nasilne igre a stečena iskustva prenijeli u stvarni svijet. Moramo biti svjesni činjenice da je uvijek bilo nasilja koje se ispoljavali na razne načine, a samim tim i nasilnika. Nekada su „edukatori“ bili lokalni mangupi, a sada su to najčešće razni filmovi i igrice. Današnja djeca, koliko god ih roditelji štitili i kontrolirali, često su u prilici vidjeti scene nasilja kako u virtuelnom svijetu, tako i u krugu porodice, školi i na ulici. Sadržaji nasilja neće se isto reflektirati na svako dijete, pa će tako nasilje u medijima, igricama i sl. češće potaknuti nasilje kod zanemarenog, nezadovoljnog i iskompleksiranog djeteta. Kako se dijete razvija i raste uz internet, igrice, televiziju, trebamo imati u vidu da treba posmatrati sadržaj prilagoditi djetetovoj dobi i senzibilitetu, paziti da mediji i računari ne okupiraju dijete i ne budu jedini načini igre, učenja i zabave. Dijete, čak i ako gleda edukativne sadržaje, a prepušteno je televiziji i internetu, pokazivat će slične simptome zanemarenosti, frustriranosti kao i ono koje je izloženo nasilju.

Također, trebamo imati u vidu da je čovjek društveno biće, da mediji imaju funkciju instrumentalizacije aktivnog učestvovanja pojedinca u djelovanju društva, odnosno serviraju nam iluziju da smo aktivni dio sistema. Paradoks leži u činjenici da mediji zapravo pasiviziraju gledaoca, jer je komunikacija isključivo jednosmjerna. Umjesto svjesnog i odgovornog člana društva postajemo bezlični potrošač medijskih proizvoda, a samo osjećaj kontrole daje nam mogućnost promjene televizijskoga kanala daljinskim upravljačem. Iz navedenog konstatiramo da

mediji imaju veliku moć manipuliranja⁶ ne samo nad pojedincem već i masama. Oni su produžetak vlasti, kojoj se pruža mogućnost upravljanja narodom radi komercijalnih i političkih ciljeva. Tako manipuliraju našim stavovima, što se najbolje vidi u medijskoj opsjednutosti modom i modernim. Živimo u potrošačkom društvu, pa se djeca od zaigranih i kreativnih bića mijenjaju u sebične i pasivne potrošače. Motivacija za učenjem se smanjuje, a djeca u tim diktiranim sadržajima, linijom manjeg otpora, guše sopstvenu ambiciju, postajući indolentna i nezainteresirana masa koja se u oponašanju nasilja jedino osjeća moćno. Mediji utječu na djecu, ali ih ne treba tretirati kao žrtve medijskog utjecaja, nego kao osobe koje su u većoj ili manjoj mjeri sposobne biti aktivni učesnici medijskoga procesa.

Imajući u vidu do sada rečeno, možemo konstatirati da mediji igraju veoma značajnu ulogu u životu djeteta i da stoga moraju biti dio transparentne edukativne forme. S tim u vezi stalno preispitavanje odgovornosti, kao i saradnja sa stručnim timovima u vezi izbora sadržaja, nužni su radi zadržavanja na ljestvici edukativnih činilaca s jedne, a s druge strane, onaj neminovni negativni aspekt medija je poziv roditeljima i odraslima da obrate veću pažnju na ono što djeca percipiraju, da im to bude povod za iskrenu, emocionalnu, odgovornu komunikaciju i saradnju sa djecom. Ona djeca koja su okružena brigom, pažnjom i ljubavlju ipak su zaštićena od nasilja, ma koliko bila dio njihovog razvoja.

Pravilnom upotrebom interneta⁷ možemo bolje organizirati sopstveni život i dobiti više vremena za druge korisne aktivnosti.⁸ Ovo je istovremeno i paradoks, jer se nekontroliranom upotrebom postiže nešto sasvim suprotno. Dijete postaje ovisnik o igricama, a roditelj je taj koji je kupio računar i ostavio ga kod djeteta u sobi. Moramo imati u vidu da je računar⁹ alat za rad, da ne treba služiti za zabavu, internet također. Ako tako naučimo djecu, problema neće biti. Ako roditelj igra igrice, naravno da će biti uzor svom djetetu. Danas je računar dio svakodnevnice, u nekim slučajevima je nezamenljiv, a problemi u porodici se javljaju zbog neadekvatne upotrebe, naročito kada roditelji djeci prepuštaju odluku o načinu, trajanju upotrebe računara, kada sami roditelji upotrebljavaju računar kako ne treba i prezentiraju ga djeci tako što im ga ponude kako bi u kući stvorili prividni mir ili zabavili dijete.

5. ZAKLJUČAK

Mnogi pedagozi, psiholozi, sociolozi i informatičari su mišljenja da je percipiranje sadržaja mas-medija za dijete fizički veoma naporna aktivnost. Tada su mu napeti svi mišići, ubrzan rad srca, tijelo mu je pasivno. Ubrzani su svi tjelesni i umni procesi što dovodi do stresa, uznemirenosti i sl. Radi se o vrlo intenzivnom percipiranju, doživljavanju, koje dijete može podnijeti samo u manjem obimu. Pored fizičkog utjecaja na djetetov razvoj, ne smijemo zanemariti ni utjecaj televizije i interneta na psihički razvoj. Kada dijete napuni tri, četiri godine, sposobno je posmatrati odrasle i oponašati njihovo ponašanje. Isto tako sposobno je poistovijetiti se sa TV junacima, posebno popularnim, oponašati njihovo ponašanje, te smatramo bitnim u kojoj mjeri dozvoliti upotrebu i percipiranje sadržaja mas-medija. Kao što smo istakli u ovom radu, mnoga istraživanja pokazala su rezultate da su informacione tehnologije postale dio dječijeg života te se javlja zabrinutost da ona ugrozi odgojnu ulogu porodice. Zadatak je svih nas da odgovorimo na motiviranost u djeteta za sadržaje mas-medija, odnosno informacionih tehnologija, pravilno ostvarimo njenu primenu u odgojno-obrazovnom radu u korist dječijeg psihofizičkog razvoja i odgojno-obrazovnog procesa. Neophodno je da odgajatelji djeluju preventivno protiv njene neadekvatne upotrebe a da istovremeno koriste njene mnogobrojne pozitivne potencijale, odnosno da uz pomoć njihovih sadržaja ostvare pozitivan utjecaj na sve oblasti dječijeg razvoja, podizanju kvaliteta svih segmenata odgojno-obrazovnog rada i razvoja medijske kulture djeteta.

⁶ Postupak podčinjavanja pojedinca, društvenih skupina, javnosti, komunikacijske procedure, komunikacijskih kanala, medija i subjekata određenoj vrsti interesa.

⁷ Internet je svetski sistem umreženih računarskih mreža koji je transformirao način na koji funkcioniraju komunikacioni sistemi. Internet je proizvod spoja medija, računara i telekomunikacija.

⁸ (prema: http://hr.wikipedia.org/wiki/Masovni_mediji).

⁹ Računar je složeni uređaj koji služi za izvršavanje matematičkih operacija ili kontrolnih operacija koje se mogu izraziti u numeričkom ili logičkom obliku. Računari su sastavljeni od komponenata koje obavljaju jednostavnije, jasno određene funkcije. Kompleksna interakcija tih komponenata rezultira sposobnošću računara da obrađuje informacije.

6. LITERATURA

1. Danilović, M. (1993). *Značaj, uloga i mogućnosti nove obrazovne tehnologije u realizaciji obrazovnog procesa*. Beograd: Zbornik br. 25, Institut za pedagoška istraživanja.
2. Mihajlović, A. (2004). *Internet tehnologija kao podrška obrazovnom procesu*; Zbornik radova Jagodina: Učiteljski fakultet u Jagodini i Institut za pedagoška istraživanja u Beogradu, str. 534-543.
3. www.ncp-fb.ba
4. www.dep.ba
5. www.see-educoop.net
6. www.undp.ba

Korespondencija:

Husejn Musić
Nastavnički fakultet
URSC "Midhat Hujdur – Hujka" 88104 Mostar
Tel.: 061/413- 345
Email: Husejn.Musić@unmo.ba